

19.09.2019

§ 35

Asianro 7438/08.01.00/2019

Selvitys joukkoliikenteen tarkastusmaksujärjestelmän kehittämisestä**Joukkoliikennepäällikkö Kaisu Matinniemi**
Henkilökuljetusten järjestäminen

Tarkastusmaksulaki ja laki järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä ovat nykyisessä muodossaan olleet voimassa jo nelisenkymmentä vuotta. Tuona aikana on joukkoliikenteessä tapahtunut suuria muutoksia niin palvelujen järjestämisessä kuin lippu- ja maksujärjestelmissä ja niihin liittyvissä teknologioissa.

Liputta matkustaminen ja muut maksamiseen liittyvät väärinkäytökset joukkoliikenteessä ovat pääasiassa kaupunkiseutujen ongelma. Joukkoliikenteen lipuntarkastus tarkastusmaksujen perimisineen on järjestetty tähän saakka vain Helsingin seudun liikenteessä (HSL). HSL:n lipuntarkastajat tekevät tarkastuksia sopimuksen perusteella myös Tampereella. Tarvetta tarkastuksen järjestämiseen on kuitenkin todettu olevan myös muissa kaupungeissa, kun elektroniset maksujärjestelmät ovat yleistyneet.

Kahdeksan kaupunkia käynnisti selvitystyön tarkastusmaksujärjestelmän kehittämisestä keväällä 2019. Vaikka Kuopiossa joukkoliikennelautakunta keskusteltuaan asiasta syksyllä 2017 totesi, että Kuopiossa ei tässä vaiheessa ole tarvetta tarkastuksen järjestämiseen, osallistui Kuopio selvitystyöhön.

Selvityksen teki Paikallisliikenneliiton tilauksesta varatuomari Pekka Aalto, joka on yksi Suomen parhaimmista joukkoliikenteen kansallisen ja kansainvälisen lainsäädännön asiantuntijoista. Työn tavoitteena oli selvittää nykyisen järjestelmän kehittämistarpeet, jotta tarkastustoiminnan käynnistäminen olisi sujuvaa ja mahdollista myös pääkaupunkiseutua pienemmillä kaupunkiseuduilla sekä tarkastella erilaisia vaihtoehtoja toiminnan toteutukselle.

Työn kokonaishinta oli 10 400 euroa (alv 0), josta Kuopion osuus oli 850 euroa. Selvitys on liitteenä.

Lipuntarkastuksen tarpeellisuus

Väärinkäytökset joukkoliikenteessä ovat lisääntyneet matkalippujärjestelmien ja matkustusvyöhykkeiden laajuuden vuoksi. Uusimpana ilmiönä on paljastunut tietoteknistä osaamista edellyttävät mobiililippupetokset. Silti yleisimmät tapaukset lienevät nyt ja tulevaisuudessa perinteiset liputta tai vanhentuneella lipulla matkustaminen tai vyöhykerajojen ylittäminen matkalipulla, jonka kelpoisuus ei siihen riitä.

Lipuntarkastus on tarpeellinen lipputulomenetysten ja sitä kautta verovaroiden katettavan alijäämän kasvun hillitsemiseksi. Jos kontrolli on heikkoa, kiinnijäämisriski pieni ja seuraamukset rikkomuksista vähäisiä, väärinkäytökset lisääntyvät. Väärinkäytösten yleistyminen heikentää joukkoliikenteen mainetta

19.09.2019

ja yleistä imagoa rehellisesti matkansa maksavien matkustajien ja palveluita vielä käyttämättömien ihmisten silmissä.

Matkalippujen tarkastus on myös osa yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitämistä. Se liittyy kiinteästi niihin tuntemuksiin ja mielikuviin, kuinka turvallisena ja miellyttävänä matkanteko joukkoliikenteessä koetaan.

Lipuntarkastukselle asetettavat tavoitteet

Tehokkaalla matkalippujen tarkastustoiminnalla tulee olla sekä yleisestävä että erityisestävä vaikutus.

Yleisestävyyden tavoite on saavutettu, kun tarkastusmaksun määräämisellä vahvistetaan muiden matkustajien maksumoraalia. Yleisestävyyttä vahvistetaan jo sillä, että matkalippujentarkastajat ovat näkyvillä joukkoliikenteessä.

Erityisestävä vaikutus kohdistuu itse väärinkäyttäjään. Riittävän suurella kiinnijäämisriskillä ja tarkastusmaksun suuruudella tulisi olla pelottava vaikutus väärinkäytöksen uusimiseen.

Tarkastustoiminnan tulee olla puolueetonta, syrjimätöntä ja yhdenvertaisesti kohtelevaa ja sen laillisuus on turvattava. Tämä koskee erityisesti tilanteita, joissa tarkastusmaksun määräämiseen liittyy henkilön poistaminen kulkuneuvosta tai kulkuneuvon pääsyn estäminen tai voimakeinojen käyttö. Perustuslailla taattujen kansalaisten perusoikeudet ja oikeusturva on turvattava myös tarkastustoimintaa kehitettäessä.

Toiminnan tulee olla myös riittävän tehokasta. Linja-autoliikenteessä kuljettajat voivat nykyisellään suhteellisen tehokkaasti valvoa matkustusta ja maksaneisuutta lipun kelpoisuusaluetta lukuun ottamatta. Lisäksi mobiililipun käytössä on ilmennyt väärinkäytöksiä, jota ei edes QR-koodin lukijalaite estä. Tehokkuuden lisääminen yleensä kasvattaa kustannuksia, jotka tulisi olla kohtuullisia saavutettaviin hyötyihin nähden. Yksipuolisesti tehokkuutta tavoitteleva järjestelmä menettää helposti matkustajien hyväksynnän ja heikentää joukkoliikenteen imagoa, jonka vuoksi tehokkuus tulee määritellä kokonaisuuden kannalta järkevälle tasolle.

Nykyinen järjestelmä ja sen kehittäminen

Nykyinen tarkastusmaksulaki soveltuu parhaiten suurten kaupunkiseutujen ja suurten matkustajamäärien liikenteen matkalippujen tarkastamiseen. Suurilla kaupunkiseuduilla on siihen myös parhaat taloudelliset mahdollisuudet.

Nykyisessä tarkastusmaksulaissa ei ole havaittu mitään sellaisia epätarkoituksenmukaisuuksia tai puutteita, joiden vuoksi lakia olisi välttämätöntä muuttaa. Tarkastustoiminnan nykyistä sujuvamman käynnistämisen kannalta keskisuurilla kaupunkiseuduilla lainsäädäntöä voisi kehittää matkalipputarkastajien ja järjestyksenvalvojien koulutusvaatimuksiin sekä mahdollisesti myös järjestyksenvalvojien toimivallan tarkistamiseen. Yksityisten turvallisuuspalveluiden työsuhteisia järjestyksenvalvojia on jo vuodesta 2008 alkaen ollut mahdollista käyttää virkasuhteisten matkalipuntarkastajien apuna.

Selvityksen mukaan realistisia ratkaisuvaihtoehtoja tarkastustoiminnan käynnistämiseksi keskisuurilla kaupunkiseuduilla olisi:

Vaihtoehto 1

19.09.2019

Nykyjärjestelmä täydennettynä järjestyksenvalvojen toimivallan lisäämisellä soveltuu kaiken kokoisille kaupunkiseuduille. Erityisesti keskisuurilla kaupunkiseuduilla järjestyksenvalvojen osuutta tarkastuksissa voitaisiin painottaa, jolloin tarkastajan virkoja tarvittaisiin vastaavasti vähemmän. Toiminta tulee suhteuttaa matkustajamääriin ja toiminnan tehokkuus kustannus-hyöty-suhteeseen.

Vaihtoehto 2

Varsinkin keskisuurille kaupunkiseuduille voisi sopia tarkastusmaksujen määräämisessä järjestelmä, jossa pysäköinninvalvojat huolehtisivat ainakin osasta matkalippujen tarkastuksista. Tämä edellyttäisi asianmukaista koulutusta ja em. virkojen yhdistämistä tai matkalipuntarkastajan sivuviran perustamista tarvittavalle määrälle pysäköinninvalvoja.

Vaihtoehto 3

Vaihtoehtona voisi olla ainakin keskisuurilla kaupunkiseuduilla matkalipuntarkastajien toimenkuvan muuttaminen liikennetarkastajiksi. Se olisi mahdollista jo voimassa olevan lainsäädännön puitteissa siten, että merkittävä osa liikennöintisopimusten noudattamisen valvonnasta sisällytettäisiin heidän tehtäviinsä.

Vaihtoehto 4

Tarkastusmaksua korvaamaan tai sen rinnalle voitaisiin ajatella myös matkalipuntarkastajalta kulkuneuvossa ostettavaa kertalippua, jonka hintaan sisältyisi tarkastuslisä. Tarkastajalta hankittava matkalippu maksettaisiin käteissellä tai maksukortilla. Tällöin henkilötietoja ei tarvitsisi ilmoittaa ja varsinaista tarkastusmaksua ei määrättäisi. Tämä ratkaisu on käytössä Ruotsissa. Koska kyse ei ole tarkastusmaksusta, voisi ratkaisu olla alkuvaiheen toimintatapa niille kaupunkiseuduille, jotka eivät vielä hakisi oikeutta tarkastusmaksujen perimiseen.

Yhteenveto

Vaikka joukkoliikenteen tarkastusmaksulaki ja sen perusteella järjestettävä tarkastusmaksujen periminen on peräisin jo viime vuosituhannen lopulta, ei siinä ole mitään sellaista periaatteellista tai muutenkaan merkittävää vikaa, joka vaatisi välttämättömiä muutoksia. Jo nykyinen lainsäädäntökin mahdollistaa joidenkin sellaisten edellä esiteltyjen toimintamallien käyttöönoton, jotka olisivat esimerkiksi keskisuurille kaupunkiseuduille nykymallia joustavampia ja edullisempia.

Vaikutusten arviointi

-

Esitys

Esitän, että joukkoliikennelautakunta merkitsee selvityksen lipuntarkastuksen kehittämisestä tiedoksi.

Liitteet

1 7438/2019 Tarkastusmaksulaki raportti 17.6.2019

Valmistelija

Seija Pasanen

etunimi.sukunimi(at)kuopio.fi

puh. +358 44 718 5424

Päätösehdotus

Joukkoliikennepäällikkö Kaisu Matinniemi

19.09.2019

35 §

Lautakunta hyväksyy joukkoliikennepäällikön esityksen.

Päätös

Päätösehdotus hyväksyttiin yksimielisesti.

